

A hungarológia egyik – lehetséges – résztárgyának oktatásáról

(A szovjetunióbeli kis uráli népek irodalmáról)

Az értekezők résztvevőinek túlnyomó többsége évek óta vendéglőadóként vagy lektor-ként tevékenykedik (vagy tevékenykedett korábban) Európa egyetemén. Valamennyiünk elsődleges feladata minden időben: nyelvünk oktatása, valamint népünk történelmének és kultúrájának ismertetése.

A körülmények időnkint úgy alakulnak, hogy a fő feladatok elvégzésén kívül egyéb munka is hárul ránk. Szakképzettségünk tekintetbevételével egy-egy külföldi tanszék vagy intézet vezetője olyan kollégium megtartására is fölkerhet bennünket, amelyhez nincs helyi szakember. Előfordul, hogy az uráli népek és nyelvek általános bemutatását kell esetleg elvállalnunk, de az is megtörténik, hogy valamely általunk tanultnak, ismertnek vélt uráli nyelv oktatásában kérjük közreműködésünket. Az uralisztikai tárgyú előadások megtartására az a körülmény jogosít fel és képesít minket, hogy a magyarországi egyetemeken, ill. főiskolákon mindannyian hallgattunk finnugor alapkursusokat, sőt finnugor vizsgajegyeink is vannak.

Jól tudjuk, hogy a diákok között mindig akad többet akaró, érdeklődő típus, aki – s itt most kissé túlzok – megkérdezheti például, hogy holt-e az a rokonnyelv, pl. a vogul, amelynek a vokalizmusáról óráinkon olyan sok szó esik. De az a kérdés is elhangozhat, hogy milyen művészete, folklórja, szépirodalma van azoknak a népeknek, amelyeknek „egzotikus” nyelvéről (pl. a lívnek) és annak különféle jövevényszavairól részletekbe menő előadássorozatot hallgatott végig.

A válaszadás azonban nem mindig könnyű. Nem könnyű, mert az adott szakterületen uralisztikai képzésünk bizonyos hiányosságainak következtében a mi tudásunk is hiányos lehet. De nem könnyű felelnünk azért sem, mert vagy nincs kéznél vagy pedig nem megfelelő szintű és bizonyító erejű a rendelkezésünkre álló dokumentáció és szakirodalom.

Ha viszont tudunk válaszolni, s esetleg néhány könyv, kép fölmutatásával illusztráljuk is a mondottakat, újabb s feltehetően még nehezebb kérdések követhetik egymást. Ilyenek például: Miért cirill betűsek a kis uráli népek kiadványai? Miért viselnek orosz nevet a kis uráli népek fiai? Nem csupán szovjet propaganda-e az, amit mi a kis uráli népek irodalmának mondunk?... S így sorjázhathatnak ezek a nem is túl kényelmes kérdések! Tisztázásukhoz kezdve már benne is vagyunk a kis uráli népek története és művelődéstörténete kellős közepében, noha ezek a stúdiumok nem szerepeltek kellő nyomtatékkal a mi egyetemi tanulmányainkban sem.

Amennyiben ezeken a foglalkozásokon az NSZK-ban, Franciaországban, Olaszországban és egyebütt helyt tudunk állni s hallgatóink látókörét a kívánt irányban is szélesíteni tudjuk, munkánkkal feltétlenül nyer az egyetemes uralisztika is. Ehhez a munkához szeretnék néhány ötlettel, gondolattal a segítségükre lenni.

1. A Szovjetunióban élő kis uráli népeket a szovjet tudomány általában, általánosítva „fiatal írásbeliségű”-nek könyveli el. Ez a „fiatalság” relatív, hisz már-már köztudott, hogy a türjéneknek a XIV. században saját írásbeliségük volt, de legalább a XVIII. szá-

zadtól a többi kis uráli nép köréből is ismeretesek különféle nyelvemlékek. (Csupán példaképp említem az 1770-es években Kazányban kiadott cseremisiz és votják nyelvtant, amelyeknek összeállításában egészen bizonyosan írástudó cseremisiz és votják személyek is részt vettek.) Ezeket a „kezdeményeket”, amelyek az adott irodalmak első lépéseinek tekintendők, nem szabad lebecsülnünk.¹ (Nem véletlenül adták ki a közelmúltban mindkét grammatikát például az Amerikai Egyesült Államokban is!)

2. A kis urális irodalmakat a szovjet kollégák hosszú időn át az 1917-es (októberi) forradalom „szülőit”-ként emlegették, holott például a zürjén és a votják irodalom éveikkel, sőt évtizedekkel a forradalom előtt is létezett már, és több neves alkotójuk is megemlíthető a XIX. század végéről, így a zürjén G. SZ. LITKIN és votják G. VERESCSAGIN.²

3. E kis irodalmak 1917 előtti periódusában a művek jelentős hányada még orosz nyelven íródott és jelent meg. Ez a körülmény nem jelenti azonban azt, hogy a kis uráli irodalmak első alkotásai az orosz irodalom részei, miként például a finn Runeberg költészetét sem tekintjük a svéd és Janus Pannonius életművét sem a római irodalom tartozékának. A pályáját oroszul kezdő MIHAIL LEBEGYEV a húszas évektől kezdve az egyik legtisztább szavú lírikussá vált zürjén anyanyelvén.³

4. A szóban forgó irodalmak divatos szakkifejezésekkel tipológiailag is differenciálhatók, két egymástól jól elkülöníthető csoportba oszthatók. Az első csoportba a szerves irodalmi életet, irodalmi intézményhálózatot (írószövetség, kutatóintézet, kiadó, nyomda, színház, folyóirat stb.) is kialakító nagyobb lélekszámú népek, a mordvinok, a cseremiszek, a votjakok és a zürjének irodalma sorolható.

A másodikba a kis lélekszámú népeknek, a voguloknak, az osztjakoknak és a nyenyeceknek a belső szervezethez, az intézményszerűség elemeit és a folyamatosságot nélkülöző irodalma tartozik.⁴ De itt sem szabad szem elől téveszteni a nemzetiségi iskolákat, az alapfokú tankönyveket és az újságokat, azaz az említett irodalmak potenciális közönségét és szerény fórumait.

5. Mindegyik nép esetében a szépirodalom érdemleges tanulmányozása, tárgyalása előtt – a jobb megértés érdekében – összetett munka vár ráuk: legalább alapfokon meg kell ismerni az illető népre vonatkozó néprajzi, történeti, nyelvészeti szakirodalmat. Több tartalmas kézikönyv⁵ és bibliográfia is segítheti a tájékozódást.

¹ *The First Cheremis Grammar* (1775) A Facsimile Edition with Introduction and Analysis by Th. A. Sebeok and A. Raun. Chicago, 1956.

The First Votyak Grammar (1775) With an Introduction by Gy. Décsy. Bloomington, 1967.

² LITKIN, V. I.: Georgij Sztjepanovics Litkin. 1835–1907. *Szovjetszkoe Finno-Ugrovegyenie*, 1975. DOMOKOS PÉTER: Az udmurt irodalom kezdetei: Grigorij Verescsagin. *Néprajz és Nyelvtudomány*, 1975–1976.

³ DOMOKOS PÉTER: A zürjénekről és irodalmukról. *Kincskereső*, 1977. 5. sz.

⁴ DOMOKOS PÉTER: *A fiatal írásbeliségű uráli népek szépirodalmáról*. Helikon, 1972.

⁵ ZSIRAI MIKLÓS: *Finnugor rokonságunk*. Budapest, 1937.

HAJDÚ PÉTER: *Finnugor népek és nyelvek*. Budapest, 1962.

HAJDÚ PÉTER–DOMOKOS PÉTER: *Uráli nyelvrokonaink*. Budapest, 1978.

6. Hamar felismerhető, hogy a kis uráli népek irodalmában meghatározó tényező, mintegy az identitás biztosítója: a történelem (a saját történelem), a folklór és a tudatosan vállalt anyanyelv.⁶ Tanulságos „uráli antológiát” lehetne összeállítani például az „anyanyelv”-ről szóló versekből, vallomásokból.⁷

7. Az irodalomtörténészek és a folkloristák számára egyaránt tanulságosak a kis népek eposzkísérletei. Hogy mit jelent az eposz egy nemzet életében, művelődéstörténetében, azt ebben a körben nem kell részletesebben kifejtenem. Csupán annyit említek meg, hogy a harmincas évek elején nagy vitát váltott ki a szovjet tudósok között egy orosz nyelven kiadott, vogul motívumokon alapuló eposz, amely Gorkij érdeklődését is felkeltette.⁸ Évtizedek óta íródnak a cikkek pro és kontra a votják eposz ügyében,⁹ legújabbán pedig valóságos „csata” dúl Mordóviában a *Szijaszar* kapcsán.¹⁰ A központi kérdés itt is a következő: mennyi a műben az eredeti folklórszöveg és mennyi a szerzői lelemény?

8. A történetiség sem egyszerű kérdés! Mivel a kis uráli népek történelmére vonatkozó kutatások csak későn indultak meg, az irodalmak korai szakaszában – források hiányában, érthetően – gyakran találkozunk még áltörténeti regényekkel, drámákkal, elbeszélő költeményekkel. Ilyenek valaha egyébként még az „óriási” irodalmakban is létrejöttek! Időközben azonban olyan értékes irodalmi alkotások is napvilágot láttak, amelyeknek a valóságalapja szilárd, tehát a művek hitelesek, realista igényűek. Itt többek között a votják MIHAIL PETROV „Vuzs Multan”-járá hívnam fel a figyelmet, amely mutatis mutandis a mi tiszzaeszlári perünk votják megfelelőjének, feldolgozásának tartható.¹¹ Élvezettel olvasható a mordvin KUZMA ABRAMOV dilógiája is a kalandos életű és világhírű mordvin szobrászról, Sztyepen Erzjáról.¹²

9. Ezek az irodalmak 1984-ben már semmiképpen sem tekinthetők „gyermekcipőben járónak”, a műfajok és formák többségét sikerült elsajátítaniuk, számos kiemelkedő alkotóval és teljesítménnyel hívják fel magukra a figyelmet, s mennyiségi „termésük” sem lebecsülendő. A mordvin nyelvű szépirodalom „korpusza” ezer önálló kötet körül járhat már napjainkban,¹³ s háromkötetes szakmunka dolgozza föl történetét.¹⁴ – A vogul JUVAN SESZTALOV önálló köteteinek száma közel ötven. (Úgy hiszem egyébként, hogy a kis

⁶ RADÓ GYÖRGY: *A Szovjetunió uráli és türk népeinek irodalma Magyarországon*. Budapest, 1976.

⁷ DOMOKOS PÉTER: *A rokonnépek irodalma. Nyelvünk és Kultúránk*, 1977. 16., 17., 18. sz.

⁸ PLOTNYIKOV, M. A.: *Jangal-maa. Vogulszkaja poema szo sztatyej avtora o vogulskom eposze*. Moszkva–Leningrád, 1933.

⁹ DOMOKOS PÉTER: *Az udmurt eposzról. Néprajz és Nyelvtudomány*, 1971–1972.

¹⁰ DOMOKOS PÉTER: *A harmadik finnugor eposz? A mordvin Szijasarról. Nyelvtudományi Közlemények*, 1981.

¹¹ PETROV, M.: *Vuzs Multan. Részlet*. In: *Medveének. A keleti finnugor népek irodalmának kistükre*. Budapest, 1975.

¹² ABRAMOV, K.: *Erzjan cjora. Részlet*. In: *Medveének. A keleti finnugor népek irodalmának kistükre*. Budapest, 1975.

¹³ SZAMORODOV, K. T.: *Mordovszkaja lityeratura i krityika. 1860–1963*. Szaranszk, 1964.

¹⁴ *Isztorija mordovszkoj szovjetszkoj lityeraturi I–III*. Szaranszk, 1968–1974.

uráli irodalmak művelői közül az ő nevét – s műveit – ismerik a legtöbbször Európában. Nyelvünkön ezideig két szép, néprajzi vonatkozásokban gazdag, lírai hangvételi regénye is megjelent már.¹⁵⁾

10. Oktatómunkánk során soha sem lesz elegendő időnk és lehetőségünk arra, hogy részletesen foglalkozzunk egyetlen nép irodalmának a bemutatásával. Törekedjünk ezért inkább a klasszikusok életművének s nem érdektelen életrajzának ismertetésére, továbbá az érdekességek, az egyéb tanulmányokhoz is kapcsolható mozzanatok megemlézésére.

- A zürjén irodalom „atyjának”, túlságosan „korán” jött költőjének, hazájából száműzött, tragikus sorsú fiának, IVAN KURATOVNAK egyik első felfedezője és méltatója például BÁN ALADÁR volt,¹⁶ VASZILIJ LITKIN, a legnagyobb zürjén nyelvész ILJA VASZ néven a zürjén irodalom egyik nagysága, akinek óriási szerepe volt a zürjén nyelvújításban¹⁷ is. Kevesen tudják, hogy egy Petőfi-vers fordítása volt az ürügy leartóztatására és hosszú évekig tartó száműzésére.
- A votják GERD KUZEBAJ valóságos motorja volt népe irodalmának, sokoldalúsága és rendkívüli munkabírása mindenkiben tiszteletet ébreszt.¹⁸ Finn és magyar mintára szerette volna népe szellemi életét megszervezni. Nagy formátumú alkotó, akit kicsinyes és irigy környezet vett körül.
- Az évtizedek óta ágyhoz kötött és béna IVAN ISZTOMIN, a nyenyec irodalom „nagy öregje” szép és fontos könyvek sorát írta népéről – egyetlen mozgatható ujjával dolgozva írógépén¹⁹... S ezt a sort még hosszasan lehetne folytatni, több nevet is említve valamennyi szóban forgó irodalomból.

11. Bevallom őszintén: gyakran irigylem külföldön, főként azonban a Finnországban dolgozó kollégáimat a Castrénianum, a Finnugor Társaság és a helsinki Szláv Intézet hatalmas könyvtáraiért, a ritka könyvek sokaságáért. Az ott levő anyag alapján alaposan át lehetne tanulmányozni a kis uráli népek irodalmát. Gondolom és remélem, erről a kérdéssel több cikket és tanulmányt írtak már a külföldi szakemberek, mint amennyit én ismerek, ismerhetek. Örömdetes lenne, s mindannyiunk munkáját megkönnyítené, ha erről a témáról valamikor minden országban, ahol uralisztikával foglalkoznak, bibliográfia is készülhetne, olyasféle, amilyent Magyarországon JÁVORI JENŐ állított össze.²⁰ Úgy tudom egyébként, hogy sajnálatosan kevés a különböző nyelveken a kis uráli népek folklórjából és szépirodalmából készült műfordítások száma.

Addig is, amíg nem vállalkoznak közösen a külföldi uralisták, köztük az adott „poszt” tevékenykedő magyar és finn lektorok és a helyi költők ilyen típusú antológiák

¹⁵ SESZTALOV, JUVAN: *Kék vándorutak*. (Ford.: Gulya János) Budapest, 1969.

SESZTALOV, JUVAN: *Amikor a nap ringatott*. (Ford.: Rab Zsuzsa) Budapest, 1975.

¹⁶ BÁN ALADÁR: A finn–magyar népcsoport. In: *Egyetemes Irodalomtörténet IV*. Budapest, 1911.

¹⁷ SZÍJ ENIKŐ: Vaszilij Litkin. 1895–1981. Egy komi tudós halálára. *Filológiai Közlöny*, 1982.

¹⁸ DOMOKOS PÉTER: Gerd Kuzebaj költészete. *Nagyvilág*, 1972. október

¹⁹ ISZTOMIN, IVAN: Szilveszteri mulatság. In: *Medveének*. A keleti finnugor népek irodalmának kistükre. Budapest, 1975.

²⁰ JÁVORI JENŐ: *A finnugor népek irodalmának bibliográfiája*. Budapest, 1975.

összeállítására, nem szabadna megfejeltkeznünk ZEMPLÉNI ÁRPÁD – ma már bizonyára „elavultnak” nyilvánított – németül és angolul is kiadott „turáni” (érts: urál-altaji) dalairól.²¹

12. Az uralisztika legnagyobb alakjai, M. A. CASTRÉN és REGULY ANTAL népük őshazáját és ősi kultúráját keresték, amikor elindultak nehéz és veszélyes útjaikra. Végző soron el is érték céljukat, ha nem is koruk romantikus felfogásának megfelelően. Az utókor sokat tett a megtalált rokonnépek és főként a rokonnyelvek minél alaposabb megismeréséért és megismertetéséért. Úgy érzem, hogy a múlt és a jelen után nekünk már a jövőre kellene függeszteni tekintetünket: a kis rokonnyelvek további fennmaradásának a gyakorlatban használt, művelt és továbbfejlesztett nyelv a feltétele és az értelme. Ez a nyelv pedig a legmagasabb szinten a szépirodalomban ölt testet. Személyes érdeklődésünkkel és közvetítő közreműködésünkkel Európa különböző pontjain és nyelvein magunk is járuljunk hozzá ahhoz, hogy az egykori folklór-adatközlők mai költő leszármazottjai valódi perspektívát lássanak anyanyelvük fejlesztésében, s a népüket és az emberiséget gazdagító újabb alkotások létrehozásában. Meggyőződésem, hogy így összességében is gazdagodik majd maga az uralisztika tudománya is, s leghagyományosabb diszciplínája, a nyelvészet a friss és gazdag, élő „korpusz”-ból még igen hosszú időn át tanulmányozhatja a nyelv, illetve a testvérnnyelvek ezer ágú problematikáját.

Ezt a cikket azért tartom ma is aktuálisnak, mert egy külföldön dolgozó magyar vendégtanár bármikor kaphat felkérést egy finnugor alapkurzus vagy előadás megtartására. Ezt az állítást – napjainkban – a korábbinál is határozottabban fenntartom, annak ellenére, hogy Jyväskyläben, a IV. Hungarológiai Világkongresszuson (2001-ben) félhivatalosan is elhangzott, hogy a hungarológia és a finnugrisztika nem feltételezi egymást. Ez így semmiképp sem igaz. Ez az állítás a hagyományos finn–magyar kapcsolatokat is többszörösen veszélyezteti.

²¹ ZEMPLÉNI, ÁRPÁD: *Turanische Lieder*. Budapest, 1914.

ZEMPLÉNI, ÁRPÁD: *Turanian songs. Legendary and historical hero-songs*. Budapest–New York, 1916.

